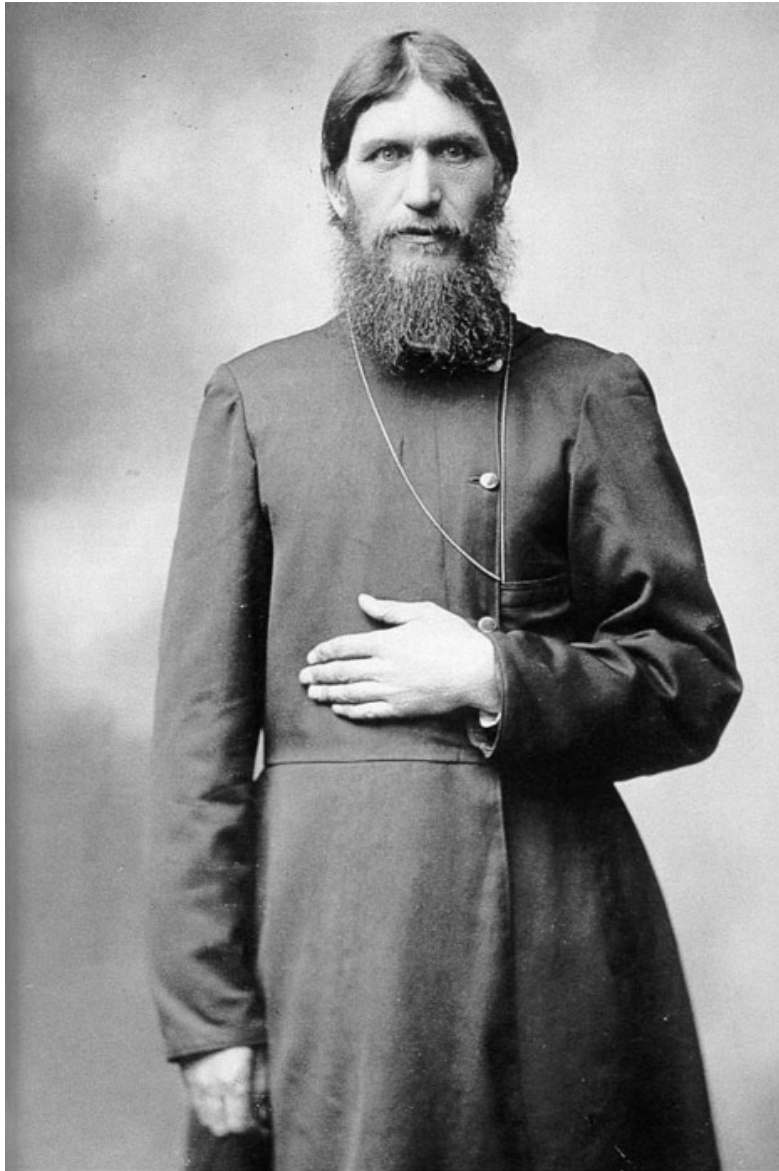

Ton Jansen
'De Balkan is geen oorlog waard!'
Raspoetin, Rusland en de Eerste Wereldoorlog
De moordaanslag van 12 juli 1914

Grigori Jefimovitsj Raspoetin

Ton Jansen

'De Balkan is geen oorlog waard!'

Raspoetin, Rusland en de Eerste Wereldoorlog
De moordaanslag van 12 juli 1914

DALLADION

‘Распутин абсолютно честный и добрый человек, всегда
желающий творить добро...’

‘Raspoetin is absoluut een eerlijk en goed mens, die altijd het goede
wil doen ...’

Graaf Sergej J. Witte

ISBN 978-90-76921-29-7
NUR 680, 681, 689, 697, 698

Omslag: Ton Jansen
Druk: Ten Brink B.V., Meppel

© 2014 Palladion, Bergen op Zoom
Palladion is een imprint van Perun Boeken

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden ver-
veelvoudigd en/of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. *No part of
this book may be reproduced, in any form, without written permission
from the publisher.*

Inhoud

Inhoud.....	5
Dankwoord	6
Overzicht van de voornaamste personen.....	7
Inleiding	17
1. Een noodlottige zondag.....	21
2. De teerling is geworpen.....	22
3. 'Ik heb de Antichrist gedood!'	29
4. 'Vrede, land en brood'	36
5. De graaf en de boer.....	40
6. Een dubbeltje op zijn kant	45
7. Drie maal de Balkan	49
8. Een smerig zaakje	55
9. Liefde en haat.....	59
10. 'Ik wil het en daarmee uit!'	66
11. Een raadselachtige journalist	71
12. Epiloog.....	75
Slotbeschouwing	79
Verantwoording	95
Kort overzicht van Raspoetins leven	98
Literatuuroverzicht	102
Persoonsregister	104
Noten	108

Dankwoord

Hierbij wil ik graag alle mensen bedanken, die op de een of andere manier aan de totstandkoming van dit boek hebben bijgedragen. Mijn dank gaat daarbij in het bijzonder uit naar Willem van Rooij en Hans Andriessen, die mij beiden door hun aanhoudende enthousiasme ten zeerste hebben aangemoedigd om dit boek te publiceren.

Bergen op Zoom, 18 juni 2014

Ton Jansen

Overzicht van de voornaamste personen

KEIZERLIJKE FAMILIE:

Nikolaas II (1868-1918); sinds 1894 tsaar van Rusland;

Aleksandra Fjodorovna ('Alix') (1872-1918), tsarina, echtgenote van tsaar Nikolaas II; duitse prinses die vanwege de vroege dood van haar moeder aan het hof van de engelse koningin Victoria werd opgevoed; ze had een sterke hang naar mystiek; Aleksandra was draagster van de gevreesde bloederziekte hemofilie en droeg deze over op haar zoon, tsarevitsj Aleksej; was vanwege zijn genezende krachten en bovennatuurlijke gaven zeer met Raspoetin verbonden; zij vroeg in veel dingen zijn advies, vooral in latere jaren;

Olga (1895-1918), **Tatjana** (1897-1918), **Maria** (1899-1918) en **Anastasia** (1901-1918), grootvorstinnen, dochters van Nikolaas en Aleksandra;

Aleksej (1904-1918), grootvorst, enige zoon van Nikolaas en Aleksandra, tsarevitsj (troonopvolger); leed aan de gevreesde bloederziekte hemofilie, een erfelijke bloedziekte, waarbij een stollingsfactor in het bloed ontbreekt; hierdoor kunnen, zeer pijnlijke levensgevaarlijke inwendige bloedingen optreden; waar artsen dikwijls machteloos stonden, wist Raspoetin door zijn gebed de bloedingen vaak te doen stoppen;

Maria Fjodorovna (1847-1928), echtgenote van tsaar Aleksandr III (1845-1894), en moeder van tsaar Nikolaas II ('keizerin-moeder'); deense prinses, oorspronkelijk Dagmar geheten, dochter van koning Christiaan IX (1818-1906); Dagmars zuster Alexandra (1844-1925) was de moeder van de britse koning Georg V; beide zusters haatten Duitsland vanwege de Tweede Duits-Deense oorlog van 1864, waarbij Denemarken de twee hertogdommen Sleeswijk en Holstein aan Duitsland af moest staan; Dagmar en Alexandra stonden heel hun leven in nauw contact met elkaar en onderhielden een regelmatige briefwisseling;

Nikolaj Nikolajevitsj Romanov ('Nikolasja') (1856-1929), grootvorst, kleinzoon van tsaar Nikolaas I, achterneef van Nikolaas II; huwde op in 1907 met prinses Anastasia Nikolajevna van Montenegro, zeer tegen de zin van de tsarina; speelde een vooraanstaande rol binnen de grote Romanov-familie; aanvankelijk Raspoetin goed gezind, maar later één van zijn meest verbitterde vijanden; van augustus 1914 tot augustus 1915 opperbevelhebber van het russische leger;

Pjotr Nikolajevitsj Romanov (1864-1931), grootvorst, jongere broer van Nikolaj Nikolajevitsj;

Militsa Nikolajevna Romanova (1866-1951), grootvorstin, dochter van koning Nikolaj I van Montenegro (1841-1921); gehuwd met grootvorst Pjotr Nikolajevitsj; aanvankelijk bevriend met de tsarina, die zij met veel wonderdoeners in contact bracht; introduceerde in november 1905 Raspoetin aan het hof; oorspronkelijk zijn beschermvrouwe, maar later Raspoetin zeer vijandig gezind;

Anastasia Nikolajevna Romanova (1867-1935), grootvorstin, jongere zuster van Militsa; huwde in 1907 met haar zwager Nikolaj Nikolajevitsj; volgde in veel opzichten dezelfde lijn als haar oudere zuster;

Sergej Aleksandrovitsj Romanov (1857-1905), grootvorst, oom van Nikolaas II; gouverneur van Moskou; in 1905 vermoord;

Elisavjeta Fjodorovna Romanova ('Ella') (1864-1918), grootvorstin, oudere zus van tsarina Aleksandra; echtgenote van de in 1905 vermoorde Sergej Aleksandrovitsj; na de dood van haar man abdis van het door haar gestichte Martha-en-Mariaklooster in Moskou; zij was een verklaard tegenstandster van Raspoetin en vormde één van de belangrijkste leden van de zogenoemde 'moskouse kliek';

Zinaïda Nikolajevna Joesoepova (1861-1939), vorstin, moeder van Feliks Joesoepov, de vermeende moordenaar van Raspoetin; goede vriendin van grootvorstin Elisavjeta Fjodorovna; maakte net als Elisavjeta deel uit van de 'moskouse kliek';

Feliks Feliksovitsj Joesoepov (1887-1967), vorst, enig erfgenaam van een der rijkste families van Rusland; via zijn huwelijk met Nikolaas' nicht Irina (1895-1970) was hij gelieerd aan de keizerlijke familie; Feliks Joesoepov staat bekend als de moordenaar van Raspoetin, samen met o.a. grootvorst Dmitri Pavlovitsj Romanov;

Dmitri Pavlovitsj Romanov (1891-1942), grootvorst, zoon van **Pavel Aleksandrovitsj** (1860-1919), de jongste broer van tsaar Aleksandr III; Dmitri was een volle neef van Nikolaas II, zij het dat hij veel jonger was; vanwege de vroege dood van zijn moeder, zes dagen na zijn geboorte, kwamen Dmitri en zijn zus Maria (1890-1958) onder voogdij van Nikolaas' oom, grootvorst Sergej Aleksandrovitsj, en diens vrouw Elisavjeta, de zus van de tsarina; na de gewelddadige dood van zijn pleegvader in 1905 namen tsaar Nikolaas II en zijn vrouw Dmitri onder hun hoede; zij hadden een hechte band met hem; hij was ook enige tijd verloofd met hun oudste dochter Olga; volgens zeggen had Dmitri, die als een vrouwenjager gold, later ook een verhouding met de iets oudere Feliks Joesoepov; volgens de gangbare versie waren zij beiden bij de moord op Raspoetin in december 1916 betrokken.

HOF EN REGERING:

Sergej Dmitrejevitsj Sazonov (1860-1927, opvolger van Izvolski als minister van Buitenlandse Zaken; met Aleksandr Izvolski één van de leidende figuren binnen de oorlogspartij in Rusland; haalde de tsaar tot de algemene mobilisatie over, waardoor de algemene Europese oorlog onherroepelijk werd;

Vladimir Aleksandrovitsj Soechomlimov (1848-1926), minister van Oorlog; speelde eveneens een belangrijke rol bij het uitroepen van de algemene mobilisatie, hoewel hij later zijn aandeel in de totstandkoming van dit besluit trachtte te bagatelliseren; moest met de ministers van Marine en Binnenlandse Zaken het mobilisatiebevel mede ondertekenen;

Nikolaj Nikolajevitsj Janoesjevitsj (1868-1918), chef van de Generale Staf, tweede man in het Russische leger na opperbevelhebber Nikolaj Nikolajevitsj Romanov; speelde met minister van Buitenlandse Zaken Sergej Sazonov en minister van Oorlog Vladimir Soechomlimov een belangrijke rol bij het uitroepen van de algemene mobilisatie;

Sergej Konstantinovitsj Dobrovolski (1867-1930), generaal; was in 1914 belast met de uitvoering van de mobilisatie van het Russische leger; verzond op 30 juli 1914 het mobilisatietelegram naar alle militaire districten;

Aleksandr Petrovitsj Izvolski (1856-1919), tijdens de Balkankrisis van 1908-1909 minister van Buitenlandse Zaken; daarna ambassadeur te Parijs; ijverde achter de schermen voor Ruslands deelname aan de oorlog; riep bij het uitbreken van de oorlog uit: 'Dit is mijn oorlog. Mijn oorlog!';

Vladimir Fjodorovitsj Dzoenkovski (1865-1938), was sinds 25 januari (7 februari) 1913 onderminister van Binnenlandse Zaken en als zodanig commandant van zowel de gewone als de geheime politie; stond in nauw contact met grootvorst Nikolaj Nikolajevitsj alsmede met Iliodor; was waarschijnlijk op de hoogte van het plan om in juli 1914 een aanslag op Raspoetin te plegen; hielp Iliodor vermoedelijk ook vluchten; op 1 september 1915 door Nikolaas ontslagen vanwege een poging om Raspoetin via een door hem gefabriceerd schandaal in diskrediet te brengen;

Aleksej Nikolajevitsj Chvostov (1872), van september 1915 tot maart 1916 minister van Binnenlandse Zaken; had zijn benoeming mede aan Raspoetin te danken; dubieuze figuur; wilde premier worden; beraamde eind 1915, begin 1916 een moordaanslag op Raspoetin, waar hij ook zijn onderminister Stefan Beletski alsmede de op dat moment in Noorwegen verblijvende Iliodor bij betrok; de samenzwering lekte echter voortijdig uit;

Stefan Petrovitsj Beletski (1873-1918), van 5 maart 1912 tot 10 februari 1914 directeur van het Departement van Politie; werd door onderminister Dzjoenkovski ontslagen; van 1 september 1915 tot 26 februari 1916 onderminister van Binnenlandse Zaken (als opvolger van Dzjoenkovski); in deze hoedanigheid werd hij door zijn superieur, minister van Binnenlandse Zaken Aleksej Chvostov, eind 1915, begin 1916 betrokken bij een – voortijdig uitgelekt – plan om Raspoetin te vermoorden;

Sergej Joeljevitsj Witte (1849-1915), graaf, één van Ruslands grootste politici; als minister van Financien (1893-1903) voerde hij een solide financieel beleid en stabiliseerde hij de roebel; hij bevorderde krachtig de ontwikkeling van de russische industrie en de uitbreiding van het spoorwegnet, onder andere de aanleg de trans-siberische spoorlijn; tijdens de crisis van 1905 werd hij tot premier benoemd; als zodanig bewaarde hij Rusland tot twee maal toe voor de ondergang, eerst door dankzij zijn onderhandelings talent bij de vredesbesprekingen met Japan te New Hampshire (VS) de schade voor Rusland te beperken, en vervolgens door zijn land dankzij het Oktobermanifest voor de poorten van de algehele revolutie weg te slepen; werd vanwege deze 'aantasting van de autokratie' door de tsaar en vooral door de tsarina zeer gehaat; na de crisis stuurde Nikolaas hem in 1906 als 'dank' voor zijn hulp de laan uit; werd in monarchistische kringen zeer gevreesd, zowel vanwege zijn politiek alsmede vanwege zijn onderzoek naar onrechtmatigheden van de camarilla; stond positief tegenover Raspoetin; was net als hij tegen Ruslands deelname aan de Eerste Wereldoorlog gekant;

Pjotr Nikolajevitsj Doernovo (1845-1915), werd in 1905 op voorpraak van Sergej Witte minister van Binnenlandse Zaken (tot 1906); verzette zich openlijk tegen nauwere banden met Groot-Brittannië ten koste van de relatie met Duitsland; waarschuwde de tsaar in februari 1914 dat een eventuele oorlog voor Rusland rampzalige gevolgen zou kunnen hebben en tot revolutie zou kunnen leiden;

Ilja Leonidovitsj Tatisjtsjev (1859-1918), graaf, persoonlijk afgezant van Nikolaas II aan het hof van de Duitse keizer Wilhelm II in Berlijn;

Ivan Logginovitsj Goremykin (1839-1917), van 1914 tot 1916 minister-president van Rusland; kon gezien zijn leeftijd en beperkte geestelijke vermogens geen politieke rol van betekenis spelen; te zwak om de tsaar van deelname aan de Eerste Wereldoorlog te weerhouden;

Vladimir Mitrofanovitsj Poerisjkevitsj (1870-1920), ultra-rechts politicus, monarchist, vurig anti-semiet; leider van het rechtse blok in de Doema; organiseerde de Zwarte-Honderd, een geheime militia die de politie hielp om tegenstanders van het bewind op te pakken; betrokken bij de moord op Raspoetin in december 1916.

RUSSISCH-ORTHODOXE KERK:

Johan van Kroonstad, oorspronkelijk **Ivan Ijitsj Sergjev** geheten (1829-1908), zeer hoog in aanzien staande geestelijke; priester in de Andreaskathedraal in Kroonstad (havenstad aan de Finse Golf, ongeveer 30 kilometer ten westen van Sint Petersburg); 'wonderdoener', naar wie vanuit het hele rijk duizenden pelgrims per dag kwamen; verrichtte voor de ogen van de gelovigen vele genezingen; diende in 1894 tsaar Aleksandr III op diens sterfbed de laatste sacramenten toe; vanaf 1906 lid van de Heilige Regerende Synode, de hoogste instantie van de Russisch-Orthodoxe Kerk; tevens lid van de ultra-rechtse en anti-semitische Unie van het Russische Volk; werd tegen het einde van de twintigste eeuw heilig verklaard;

Theofan, oorspronkelijk **Vasili Dmitrejevitsj Bystrov** geheten (1872-1940), sinds 1901 inspecteur en vanaf 1909 rector van de Theologische Academie in Sint Petersburg; biechtvader van Nikolaas II en zijn vrouw Aleksandra; fervent monarchist; gold als de enige ascetische bisschop in Rusland; leerde Raspoetin rond 1903-1905 tijdens diens eerste bezoek aan Sint Petersburg kennen; was aanvankelijk zeer van zijn persoon onder de indruk en bracht hem in november 1905 via grootvorstin Militsa Nikolajevna in contact met de tsaar en tsarina; werd net als Hermogen en Iliodor later een vijand van Raspoetin, die hij als een gevaar voor de troon beschouwde; begin 1912 tot bisschop benoemd en overgeplaatst naar Astrakan en het jaar daarop naar Poltava; woonde na de revolutie in Moskou, waar hij in 1917 verhoord werd door de Bijzondere Onderzoeksc commissie van de Voorlopige Regering, die o.a. een onderzoek naar Raspoetin instelde; leefde sinds 1931 als kluizenaar in Frankrijk;

Hermogen, oorspronkelijk **Georgi Jefrimovitsj Dolganev** geheten (1858-1918), sinds 1905 bisschop van Saratov en Tsaritsyn, richtte aldaar de plaatselijke afdeling van de Unie van het Russische Volk op; een van de ernst conservatieve russische bisschoppen uit zijn tijd; molesteerde eind 1911 in zijn paleis in Sint Petersburg samen met Iliodor en enkele anderen Raspoetin; in januari 1912 uit zijn ambt ontheven en naar het Zjirovitski-klooster in Wit-Rusland verbannen; na de februari-revolutie als 'slachtoffer van het oude regime' tot bisschop van Tobolsk en Siberië benoemd; door de bolsjewieken gevangen genomen en op 15 juni 1918 in de rivier de Toera verdrinken, vlak bij Raspoetins geboortedorp Pokrovskoje;

Iliodor, oorspronkelijk **Sergej Michailovitsj Troefanov** geheten (1880-1952), priester-monnik; *enfant terrible* van de Russisch-Orthodoxe Kerk; lid van de ultra-rechtse en anti-semitische, pan-slavistisch georiënteerde Unie van het Russische Volk en de ZwarteHonderd-beweging; bekend om zijn hevige kritiek op tal van hooggeplaatste personen, de tsaar inclusief; kreeg in 1908 van de Heilige Synode een spreekverbod opgelegd, maar werd door tussenkomst van

bisschop Hermogen benoemd in Tsaritsyn (Wolgograd), waar hij in 1909 het Heilige Geestklooster stichtte; trok met zijn preken enorme massa's mensen; werd in mei 1911 na een onderhoud met de tsaar tot archimandriet gepromoveerd; was aanvankelijk met Raspoetin bevriend, maar werd later zijn aartsvijand; verspreidde eind 1911 een door hem gestolen brief van de tsarina aan Raspoetin en bracht ook allerlei lasterlijke praatjes over hen in omloop; molesteerde Raspoetin eind 1911 samen met bisschop Hermogen en enkele anderen; begin 1912 door de Synode uit zijn ambt gezet en naar een klooster nabij de stad Vladimir verbannen; keerde hierop in oktober 1912 de Russisch-Orthodoxe Kerk de rug toe en stichtte een eigen sekte 'Nieuw Galilea'; zette zijn aanhangster Chionia Goeseva in 1914 tot een moordaanslag op Raspoetin aan; vluchtte na de aanslag via Finland en Zweden naar Noorwegen; schreef daar – onder andere op verzoek van de latere bolsjewist Maksim Gorki – een uiterst infaam boek over Raspoetin, waarin hij hem een 'heilige duivel' noemde; werd door minister van Binnenlandse Zaken Aleksej Chvostov eind 1915, begin 1916 weer betrokken bij een plan om Raspoetin te vermoorden; keerde na de revolutie naar Rusland terug en werkte onder het Sovjetregime voor de beruchte Tsjeka (geheime politie); emigreerde later naar de VS;

Antoni, oorspronkelijk **Aleksandr Nikolajevitsj Karzjavin** geheten (1858-1914), (aarts)bisschop; leidde in 1907-1908 in zijn hoedanigheid van bisschop van Tobolsk het kerkelijke onderzoek naar mogelijke banden tussen Raspoetin en de flagellanten (chlysten), een verboden sekte; werd kort daarna weggepromoveerd naar Tver.

RASPOETIN EN ZIJN KRING:

Raspoetin, voluit Grigori Jefimovitsj Raspoetin (1869-1916) (Grigori Novi, Grisjka), van oorsprong een siberische boer; maakte in zijn jonge jaren lange pelgrimstochten door Rusland en naar de berg Athos; bezocht later ook het Heilige Land; werd in 1905 door personen uit de hoogste kringen met de tsaar en tsarina in contact gebracht; kreeg door zijn bovennatuurlijke gaven en genezende krachten grote invloed op de tsaar en vooral op de tsarina; om hem bij de tsaar in discrediet te brengen werden door zijn vijanden de wildste geruchten over hem en zijn al dan niet vermeende losbandige levenswandel in omloop gebracht;

Praskovja Fjodorovna Dubrovina (1865/66-?), huwde op 2 februari 1887 met Raspoetin; samen kregen ze drie kinderen: Dmitri (1895), Maria (1898) en Varvara (1900); beide dochters woonden later bij hun vader in Sint Petersburg; hoewel Raspoetin gedurende heel zijn huwelijk dikwijls van huis was, bleef Praskovja Fjodorovna tot het einde toe innig met haar man verbonden;

Anna Aleksandrovna Vyrobova (1884-1964), hofdame, tevens boezemvriendin van de tsarina; één van Raspoetins meest trouwe aanhangsters; speelde een zeer belangrijke rol bij het contact tussen Raspoetin en de tsaar en tsarina; Raspoetin ontmoette vooral de tsarina en haar dochters vaak in Anna Vyrobova's huis naast het paleis in Tsarskoje Selo; in de jaren twintig publiceerde zij haar mémoires *Souvenirs de ma vie*;

Jevdokia Ivanovna Petsjorkina ('Doenja') (1876-19??), huishoudster van Raspoetin; één van Raspoetins allereerste aanhangsters; was hem uit Pokrovskoje naar Sint Petersburg gevolgd, waar zij bij hem inwoonde; volgens Raspoetins dochter Maria was zij later zijn minnares;

Jekatarina Ivanovna Petsjorkina ('Katja') (1883-na 1932), evenals haar tante Doenja huishoudster van Raspoetin;

BUITENLANDSE MACHTHEBBERS:

Wilhelm II (1859-1941), vanaf 1888 keizer van Duitsland; kleinzoon van de britse koningin Victoria; volle neef van de engelse koning George V en van Nikolaas' vrouw Aleksandra; het zou hem verweten kunnen worden dat hij in juli 1914 Oostenrijk-Hongarije meedeelde dat het op onvoorwaardelijke steun van Duitsland kon rekenen; stond tijdens de juli-krisis via telegrammen rechtstreeks in contact met Nikolaas II, waarbij hij hem opriep de russische mobilisatie te verhinderen, omdat dat onherroepelijk oorlog zou betekenen; probeerde op verzoek van Nikolaas II – zonder succes – te bemiddelen tussen Rusland en Oostenrijk-Hongarije; had tot het laatst hoop dat Engeland zich afzijdig zou houden en was in dat geval bereid niet tegen Frankrijk te mobiliseren;

George V (1865-1936), vanaf 1910 koning van Engeland; via zijn grootmoeder koningin Victoria een volle neef van de duitse keizer Wilhelm II (en van Nikolaas' vrouw Aleksandra) en via zijn deense grootvader koning Christiaan IX een volle neef van de russische tsaar Nikolaas II; hoewel zijn macht door de grondwet beperkt was, oefende hij toch een grote invloed op de britse politiek uit, mede door de informele contacten op familiebijeenkomsten;

Herbert Asquith (1852-1928), van 1908 tot 1915 premier van Groot-Brittannië; steunde Greys anti-duitse politiek door dik en dun; verklaarde op 4 augustus 1914 formeel de oorlog aan Duitsland, met als formele reden de schending van de belgische neutraliteit;

Edward Grey (1862-1933), van 1905 tot 1916 minister van Buitenlandse Zaken van Groot-Brittannië; speelde een cruciale rol bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog; maakte onder andere strikt in het geheim militaire afspraken met Frankrijk;

Winston Churchill (1874-1965), minister van Marine; gaf reeds op 27 juli 1914, nog voor de oorlogsverklaring van Oostenrijk-Hongarije aan Servië, bevel om de Britse Eerste Vloot in het grootste geheim voor de oorlog in gereedheid te brengen en naar haar oorlogsbestemming te verplaatsen; tijdens de Tweede Wereldoorlog premier van Groot-Brittannië; noemde in een brief uit 1944 aan Stalin de Eerste en Tweede Wereldoorlog tezamen de 'Tweede Dertigjarige Oorlog'; in 1953 ontving hij de Nobelprijs voor literatuur voor zijn geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog;

Raymond Poincaré (1860-1934), president van Frankrijk; streefde actief naar een algemene Europese oorlog, met als doel het terugwinnen van Elzas-Lotharingen; maakte met Engeland geheime militaire afspraken; oefende door zijn bezoek aan Sint Petersburg van 20 tot 23 juli 1914 grote invloed uit op het besluit van de tsaar om aan de oorlog deel te nemen;

Maurice Paléologue (1859-1944), van 1914 tot 1917 Frans ambassadeur in Sint Petersburg; speelde als rechterhand van de Franse president Poincaré een cruciale rol bij de voorbereiding van de Eerste Wereldoorlog; hield gedurende zijn ambtsjijd in Sint Petersburg een dagboek bij, *An Ambassador's Memoires*, dat waardevolle gegevens bevat over de ontwikkelingen die tot de Eerste Wereldoorlog hebben geleid en over de belangrijkste personen die daarbij een rol speelden; werd een bekend schrijver en lid van de Académie Française;

George Buchanan (1854-1924), sedert 1910 Brits ambassadeur in Sint Petersburg; stond in nauw contact met de tsaar en zijn ministers en speelde op die manier een belangrijke rol bij het realiseren van de Britse oorlogsdoelen; zijn autobiografie *My Mission to Russia and Other Diplomatic Memories* verscheen in 1923;

Friedrich von Pourtalès (1853-1928), graaf, Duits ambassadeur in Sint Petersburg; stond gedurende de julidagen van 1914 in nauw contact met minister van Buitenlandse Zaken Sergej Sazonov; trachtte hem van de (algemene) mobilisatie te weerhouden; overhandigde hem op 1 juli 1914 onder tranen de Duitse oorlogsverklaring;

Franz-Ferdinand (1863-1914), aartshertog, troonopvolger van Oostenrijk-Hongarije; werd samen met zijn gemalin Sophie op 28 juni 1914 in Sarajevo door de bosnisch-servische nationalist Gavrilo Princip vermoord; deze aanslag werd vervolgens de aanleiding tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog;

Nikolaj I (1841-1921), eerste en tevens laatste koning van Montenegro; vader van de grootvorstinnen Militsa en Anastasia Nikolajevna; zeer machtsbelust; nam actief deel aan de Eerste en Tweede Balkanoorlog in 1912 en 1913.

OVERIGEN:

Pierre Gilliard (1879-1962), huisleraar en opvoeder van de kinderen van tsaar Nikolaas II; van origine Fransman; publiceerde later zijn mémoires *Thirteen Years at the Russian Court*; was Raspoetin niet gunstig gezind;

Vladimir Petrovitsj Mesjtsjerski (1839-1914), vorst, sinds 1872 uitgever van het uiterst conservatieve weekblad *Grazhdanin* ('De burger'), de enige krant die de tsaar las; Mesjtsjerski behoorde tot de zeer weinigen die in 1914 openlijk hun stem tegen de oorlog verheven;

Chionia Koezminitsjna Goeseva (circa 1880/81-na 1919), afkomstig uit Syzran in het gouvernement Simbirsk; woonde sinds 1899 in Tsarytsin, het huidige Wolgograd, waar ook het klooster van Raspoetins aartsvijand Iliodor was, van wie zij een fanatiek aanhangster was; op Iliodors instigatie pleegde zij op 12 juli 1914 een aanslag op Raspoetin in zijn geboortedorp Pokrovskoje; werd psychisch ontoerekeningsvatbaar verklaard en in een psychiatrische kliniek opgesloten, waaruit zij na de revolutie door Aleksandr Kerenski werd bevrijd; pleegde naar verluidt in 1919 eveneens een moordaanslag op patriarch Tichon van Moskou;

Aleksandr Sergejevitsj Vladimirov (1871/72-19??), chirurg uit de stad Tjoemen nabij Raspoetins geboortedorp Pokrovskoje; verrichtte direct na de aanslag van 12 juli 1914 in Raspoetins huis bij kaarslicht een noodoperatie;

Praskovja Andrejevna Koeznetsova-Zvorygina ('Pascha') (1878-1964), hulparts, assisteerde Aleksandr Vladimirov bij de noodoperatie van Raspoetin direct na de aanslag van 12 juli 1914;

Roman Romanovitsj Vreden (1867-1934), beroemd chirurg en orthopeed uit Sint Petersburg, professor aan de militaire medische academie; na de aanslag op Raspoetin werd Vreden door de tsarina in allerijl naar Siberië gezonden, waar hij Raspoetin in het ziekenhuis van Tjoemen enkele dagen na de aanslag nogmaals opereerde;

Benjamin Davidson (?), correspondent voor *De koerier van Sint Petersburg*; volgens Raspoetins dochter Maria betrokken bij de moordaanslag van 12 juli 1914;

Oswald Theodore Rayner (1888/89-1961), agent van de Britse inlichtingendienst M16 in Rusland; sinds diens verblijf in Oxford bevriend met vorst Feliks Joesoepov; was volgens sommige historici degene die bij de moord op Raspoetin in 1916 het laatste fatale schot loste;

vertaalde later samen met Feliks Joesoepov diens boek over de moord op Raspoetin in het engels.

Inleiding

Er zullen maar weinig mensen zijn die beseffen hoe cruciaal de russische mobilisatie in de aanloop naar de Eerste Wereldoorlog was. Maar als Rusland zijn leger niet zou hebben gemobiliseerd, zouden Frankrijk en Engeland dat zeker ook niet hebben gedaan, want beide landen wilden tot elke prijs de schijn vermijden dat zij de agressor waren. Ook Duitsland zou in dat geval zijn leger niet hebben gemobiliseerd, want welke noodzaak bestond daar dan toe? Oostenrijk-Hongarije zou weliswaar wel tot mobilisatie zijn overgegaan, wat in werkelijkheid ook reeds op 28 juli 1914 is gebeurd, nog vóór de russische mobilisatie, maar dit zou een beperkte mobilisatie zijn geweest, alleen bedoeld om Servië een lesje te leren. Plannen om tegen Rusland ten strijde te trekken bestonden er in Oostenrijk-Hongarije volstrekt niet.

Omgekeerd dwong een russische mobilisatie Duitsland en ook Oostenrijk-Hongarije ertoe hetzelfde te doen, om het simpele feit dat geen enkel land zich een tot de tanden gewapend vijandelijk leger aan zijn grenzen kan permitteren. Maar mobilisatie van Duitsland betekende onherroepelijk ook mobilisatie van Frankrijk, niet alleen op grond van de afspraken die het met Rusland had gemaakt, maar ook om dezelfde reden waarom Duitsland zich geen gevechtssklaar russisch leger aan zijn grenzen kon permitteren zonder zelf zijn eigen leger ook in staat van paraatheid te brengen. Anders gezegd: de russische mobilisatie leidde tot een kettingreactie, waardoor uiteindelijk alle Europese grootmachten op het continent hun legers in het geweer brachten. Alleen de houding van Engeland leek tot op het laatste moment onzeker; wie echter wist wat zich in de jaren daarvoor achter de schermen had afgespeeld, kon er echter niet aan twifelen dat ook dit land zich in de strijd zou mengen, aan de kant van Frankrijk en Rusland uiteraard. Zo betekende de russische mobilisatie, zoals veel auteurs reeds hebben benadrukt, in feite oorlog.

De man van wie dit allemaal afhing was Nikolaas II, de russische tsaar. De vraag of er wel of geen oorlog zou komen was in zijn handen gelegd, aangezien hij als autokratisch heerser uiteindelijk helemaal in zijn eentje over de mobilisatie en dus over de oorlog moest besluiten. Een verantwoordelijkheid die zwaar op hem drukte en waar hij diep in zijn ziel voor terugdeinsde. Uiteraard werd er van alle kanten druk op hem uitgeoefend: door zijn ministers; door zijn familieleden; door de ambassadeurs van de bevriende mogelikheden; door zijn keizerlijke 'neef' Wilhelm II en zijn koninklijke neef George V; en niet in de laatste plaats door zijn vrouw Aleksandra. Al deze mensen trachtten de tsaar op de een of andere manier van hun gelijk te overtuigen en hem wel of niet tot de oorlog te bewegen. Weifelend van

aard als hij was werd Nikolaas innerlijk door al deze tegenstrijdige meningen verscheurd, wat ertoe leidde dat hij nu eens naar het ene dan weer naar het andere standpunt overhelde. Daarbij schoof hij de definitieve beslissing zo lang mogelijk voor zich uit.

Het was in deze situatie dat de mening van één man de doorslag kon geven, een man wiens naam iedereen wel kent, maar die door vrijwel niemand met het ontstaan van de Eerste Wereldoorlog in verband wordt gebracht. Deze man was Grigori Jefimovitsj Novych, beter bekend als Raspoetin, de raadselachtige 'monnik' die zo'n enorme invloed op de tsaar en vooral op de tsarina had. In de kakofonie van geluiden had zijn stem, gepaard aan die van de tsarina, de weegschaal wellicht naar de kant van de vrede kunnen doen doorslaan. Een scenario dat door sommigen zeer werd gevreesd.

Twee weken nadat in Sarajevo de fatale schoten hadden geklonken, die een einde maakten aan het leven van de oostenrijkse troonopvolger aartshertog Franz-Ferdinand en zijn gemalin Sophie, vond op duizenden kilometers afstand wederom een moordaanslag plaats: op zondagmiddag 12 juli 1914, rond drie uur 's middags, flitste in het felle zonlicht van Raspoetins geboortedorp Pokrovskoje een dolk, die hem in zijn buik trof. De daderes, een 33-jarige vrouw, werd direct gegrepen. Zij had Raspoetin willen doden, zo verklaarde zij tegenover de politie, omdat hij in haar ogen een valse profeet was, die de mensen misleidde.

Als door een wonder overleefde Raspoetin de aanslag, maar gevolg was wel dat hij wekenlang het bed moest houden en dus niet in Sint Petersburg was tijdens de roerige julidagen die aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog voorafgingen. Toeval? Of stak er soms meer achter deze aanslag? Kwam het bepaalde mensen misschien goed uit dat Raspoetin op dat moment niet in de buurt van de tsaar was en geen rechtstreekse invloed op zijn besluit uit kon oefenen? Hadden zij daarom wellicht besloten om hem – zoals dat heet – 'uit de weg te ruimen', tijdelijk of voorgoed? Anders gezegd: was de hand van Chonia Goeseva misschien alleen maar het werktuig van andere lieden, die er persoonlijk belang bij hadden dat Raspoetin van het toneel verdween?

Het is deze vraag die in dit boekje centraal staat. Daarbij mag het antwoord verrassend heten. Want het onderzoek naar de ware toedracht rond de aanslag van 12 juli 1914 leidt ons niet alleen naar hooggeplaatste personen binnen de russische regering, maar ook naar bepaalde leden van de grote Romanov-familie, in de directe omgeving van de tsaar. En wellicht nog verder. Tegelijk werpt dit onderzoek een heel nieuw licht op het ontstaan van de Eerste Wereldoorlog, doordat de gebeurtenissen duidelijk laten zien dat er in Rusland een 'oorlogspartij' bestond, die doelbewust op een oorlog aanstuurde. Alleen dit feit al maakt de nog altijd in zwang zijnde bewering, dat Duitsland als enige schuldig was aan het ontstaan van de Eerste Wereldoorlog onhoudbaar.

Zo worden in dit boekje twee ‘mythen’ ontkracht: de mythe dat Raspoetin een ‘baarlijke duivel’ was, die door zijn noodlottige invloed op de tsaar het russische rijk naar de afgrond leidde; en de mythe dat Duitsland de aanstichter van de Eerste Wereldoorlog was. In beide gevallen is het tegendeel waar. Want niet het feit dat de tsaar naar Raspoetin luisterde, maar juist dat hij dit op het cruciale moment *niet* deed, heeft tot de ondergang van het russische rijk geleid. Zonder de Eerste Wereldoorlog, waar Rusland niet klaar voor was en die het volk niet begreep, zou er immers vrijwel zeker geen bolsjevistische revolutie zijn geweest. Zo zou de mensheid, en met name het russische volk, onnoemelijk veel leed bespaard zijn gebleven, wanneer de tsaar Raspoetins wijze raad niet in de wind zou hebben geslagen. Anderzijds was – zoals dit boekje duidelijk laat zien – het Duitsland van toen veeleer het slachtoffer van bepaalde vijandige machten dan de op oorlog beluste agressor, die men ervan heeft gemaakt.

Hoewel historici de onjuistheid ervan reeds lang hebben aange-toond, doen beide mythen tot op de dag van vandaag nog altijd wijd en zijd opgeld en bepalen zij in verregaande mate het denken van veel mensen, en daarmee ook hun handelen, zij het dat men zich hiervan meestal niet bewust is. Hierdoor bestaat het gevaar dat de geschiedenis zich herhaalt. Want alleen een juist begrip van het verleden kan ons helpen om de uitdagingen van het heden te overwinnen. Het is de hoop van de auteur dat dit boekje aan dit juiste begrip zal bijdragen. Voor zover dit het geval is kan de opzet ervan geslaagd worden genoemd.

Bij dit alles is geprobeerd geen droog relaas van de feiten te geven, maar deze zó te beschrijven dat de lezer het verhaal bij wijze van spreken ‘met rode oren’ leest. Want hoe tragisch ook, fascinerend blijven ze, de gebeurtenissen uit die ‘hete zomer’ van 1914, ook nu het dezer dagen honderd jaar geleden is dat de grote europese volkerenstrijd ontbrandde. Misschien wel omdat ze ons zoveel te zeggen hebben voor het heden en de toekomst.

1

Een noodlottige zondag

Zondag 28 juni 1914, circa 11:00 uur 's morgens.¹ Aartshertog Franz-Ferdinand van Oostenrijk rijdt in een grote open auto van het merk *Gräf & Stift* over de *Apfelkai* van de bosnische hoofdstad Sarajevo. Naast hem zit zijn vrouw Sophie, gekleed in een helderwitte jurk en met een grote witte hoed op haar hoofd. De officiële ontvangst op het stadhuis is zojuist achter de rug en het paar is nu op weg naar het ziekenhuis, waar het een bezoek wil brengen aan de slachtoffers van de mislukte bomaanslag eerder die morgen. Het is een warme, zonnige dag en langs de weg staan veel mensen, die het paar geestdriftig toejuichen.

Als de auto op een gegeven moment per ongeluk een verkeerde weg inslaat en stopt om te keren, klinken plotseling twee schoten: dodelijk gewond zakken zowel Franz-Ferdinand als zijn vrouw Sophie ineen. Korte tijd daarna overlijden beiden.²

Luttele weken later bevond Europa zich in een algemene oorlog, die de wereld meer dan vier jaar in zijn greep zou houden en circa dertig miljoen slachtoffers zou kosten. Hoe kon het zover komen? En vooral: wat was de rol van Rusland bij het ontstaan van deze tragedie, welke rol speelden de tsaar en zijn voornaamste adviseurs hierin? En wat was de betekenis van Raspoetin, die mysterieuze 'monnik', die volgens velen zo'n enorme – boze tongen beweerden 'kwade' – invloed op de tsaar had? Was zijn invloed inderdaad zo noodlottig als wordt beweerd?

2 *De teerling is geworpen*

'We all muddled into war' – 'we zijn met zijn allen al rommelend in de oorlog beland', zo vatte de latere britse premier Lloyd George achteraf in zijn mémoires het ontstaan van de Eerste Wereldoorlog samen.³ Daarbij gaven de politici hoe langer hoe meer het heft uit handen aan de militairen, waarop 'de scenario's van de generale staven als een geoliede machine in werking traden'.⁴ In plaats van politieke overwegingen en diplomatieke onderhandelingen begonnen 'militaire plannen en tijdschema's de politiek te dicteren'.⁵

Zo lijkt het althans, voor wie de gebeurtenissen oppervlakkig beziet. Achter de schermen vonden evenwel nog heel andere gebeurtenissen plaats, waarbij bepaalde groeperingen doelbewust op een Europese oorlog aanstuurden, omdat ze die voor onvermijdelijk hielden of noodzakelijk achtten om hun politieke doelen te bereiken. Ogen-schijnlijk gericht op vrede deden deze lieden in het verborgene al het mogelijke om de oorlog stap voor stap naderbij te brengen.⁶

In dit complexe proces speelde de russische mobilisatie een uiterst belangrijke, zo niet doorslaggevende rol. Zowel voor Oostenrijk-Hongarije als voor Duitsland betekende een volledig gemobiliseerd russisch leger aan hun grenzen immers een dodelijk gevaar. Wilden zij niet het risico lopen om plotseling te worden overrompeld, dan bleef deze landen geen andere keus dan eveneens al hun militaire krachten te mobiliseren. Anderzijds was Frankrijk, vanwege de Russisch-Franse Alliantie uit 1893, door een russisch mobilisatiebevel min of meer tot mobilisatie verplicht.⁷ Bovendien kon deze grote mogendheid natuurlijk moeilijk passief blijven, wanneer het tot de tanden gewapende Duitse leger in de hoogste staat van paraatheid werd gebracht. Niets doen stond in een dergelijk geval immers min of meer gelijk aan zelfmoord. De Franse mobilisatie maakte ten slotte weer de oorlogsdeelname van Engeland waarschijnlijk, dat niet werkeloos kon toezien, hoe Frankrijk door de Duitse legers 'onder de voet zou worden gelopen'.⁸

Het omgekeerde was allemaal het geval zolang Rusland niet mobiliseerde. In dat geval hadden zowel Oostenrijk-Hongarije als Duitsland nauwelijks gevaar te duchten en hoefden zij hun legers dus ook niet in staat van paraatheid te brengen. Met als gevolg dat ook Frankrijk en Engeland, die in feite niets met het conflict op de Balkan te maken hadden, niet hoefden te mobiliseren.

Zo was de russische mobilisatie dus in hoge mate beslissend voor het al dan niet uitbreken van een Europese oorlog.⁹ Toen tsaar Nikolaas II dan ook op donderdag 30 juli 1914 definitief het bevel tot

algemene mobilisatie liet uitgaan, kwam dit – zoals de Amerikaanse historicus John McKay in zijn overzicht van de westerse geschiedenis opmerkt – er in de praktijk op neer dat hij een ‘algemene oorlog verklaarde’.¹⁰ Men wist dit in Rusland ook heel goed. Want het denkbeeld dat mobilisatie ‘geen stap tot vrede was, maar de meest definitieve stap tot oorlog’, was al jaren gemeengoed onder russische officieren.¹¹

Ook Nikolaas II heeft zich dit absoluut gerealiseerd, vandaar zijn langdurige aarzeling om tot mobilisatie over te gaan.¹² Beperkt van geest als hij was, was hij in feite de speelbal van de mensen om hem heen. En die drongen – om allerlei soms zeer duistere redenen – met klem op oorlog aan.

Eén van de mensen die in dit drama een hoofdrol speelden was de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken Sergej Sazonov.¹³ Hij was het die uiteindelijk Nikolaas tot de algemene mobilisatie overhaalde, ja zelfs dwong.¹⁴ Waarbij hij het niet schuwde om de waarheid zonodig enigszins naar zijn hand te zetten.

Aanvankelijk had Sazonov zich gedurende de roerige juli-dagen nogal terughoudend opgesteld. Dwars tegen de mening van de militaire top in pleitte hij namelijk voor een beperkte mobilisatie¹⁵, ook al bestond hierdoor gevaar dat een eventuele algemene mobilisatie en daarmee ook de kans op een militaire overwinning zou worden blemmerd.¹⁶ Sazonov hield echter voet bij stuk en wist ook de tsaar, die sowieso al een afschuw van de oorlog had en iedere gelegenheid tot uitstel welkom aangreep, van dit denkbeeld te overtuigen.¹⁷ Voornaamste reden voor deze handelwijze was niet zozeer vredelievendheid, integendeel, Sazonov hoorde tot degenen die een Europese oorlog voor noodzakelijk of onvermijdelijk hielden en actief naar de verwerkelijking ervan streefden¹⁸, maar angst dat Engeland zich in geval van een oorlog met Duitsland afzijdig zou houden, zodat Frankrijk en Rusland in de strijd met deze machtige vijand alleen zouden staan.¹⁹ Nadat hij echter op woensdag 27 juli uit Londen het verlossende telegram van de Britse minister van Buitenlandse Zaken Edward Grey had ontvangen, sloeg Sazonov als een blad aan de boom om.²⁰ Waar hij eerst de tsaar van de algemene mobilisatie had weerhouden, zette hij nu alles op alles om de Russische alleenheerser van de noodzaak daarvan te overtuigen.

Twee dagen later, op vrijdag 29 juli, leken Sazonovs inspanningen met succes bekroond, want die dag slaagde hij erin om de tsaar tot de algemene mobilisatie over te halen. Hoe dit precies in zijn werk is gegaan is enigszins onduidelijk, maar naar alle waarschijnlijkheid is de ondertekening van het mobilisatie-bevel de tsaar in de loop van de voormiddag afgedwongen, zij het ‘met voorbehoud van nadere beslissing des tsaars, of en wanneer het bevel, hetzij tot de algemene, hetzij tot de gedeeltelijke mobilisatie zou uitgaan’. Nog niet wetende wat te doen had Nikolaas namelijk twee mobilisatiebevelen ondertekend,

één voor de algemene en één voor de gedeeltelijke mobilisatie.²¹ Daar Nikolaas nog geen definitief bevel tot de – algemene of gedeeltelijke – mobilisatie had gegeven, bleven beide oekazen tot nader order in de portefeuille van chef-staf Nikolaj Janoesjkevitsj.

Nog diezelfde middag zette Nikolaas echter reeds een volgende stap en verleende hij Sazonov telefonisch toestemming om zich met minister van Oorlog Soechomlinov en chef-staf Janoesjkevitsj nader over de mobilisatie te beraden. Deze liet hier geen gras over groeien en riep onmiddellijk zijn medeministers bijeen voor wat een 'schijnbespreking' kan worden genoemd.²²

Hoe kort deze bespreking ook duurde²³, de uitkomst ervan was van eminent belang. Ervan overtuigd dat een oorlog met Duitsland naar alle waarschijnlijkheid niet kon worden vermeden, kwamen de beraadslagenden tot de conclusie dat het noodzakelijk was zich op deze oorlog voor te bereiden en dat het er daarom niet op mocht worden gewaagd de – in hun ogen onvermijdelijke – algemene mobilisatie door een gedeeltelijke mobilisatie te vertragen of zelfs in gevaar te brengen.²⁴

Deze conclusie werd de tsaar onmiddellijk per telefoon meegedeeld, die daarop zijn toestemming gaf de algemene mobilisatie af te kondigen. Dit bericht wordt door de betrokkenen, zo schrijft Snijders, met 'grote geestdrift' ontvangen.²⁵ Begrijpelijk, want zij hadden nu eenmaal al hun kaarten op de algemene Europese oorlog gezet.

Dankzij de 'voorzienende geest' van chef-staf Janoesjkevitsj kon nu direct tot actie worden overgegaan. Vooruitlopend op het definitieve bevel van Nikolaas had Janoesjkevitsj, ongetwijfeld in overleg met Sazonov, de oekaze betreffende de algemene mobilisatie namelijk reeds rond het middaguur overhandigd aan generaal Dobrovolski, die met de uitvoering van de mobilisatie was belast. Daarbij had hij hem opgedragen de ministers van Oorlog, Marine en Binnenlandse Zaken te bezoeken en hen het mobilisatie-telegram te laten ondertekenen. Aldus geschiedde en Dobrovolski slaagde erin de drie handtekeningen los te krijgen, zij het niet zonder moeite.²⁶ Rond negen uur 's avonds was alles rond en begaf Dobrovolski zich naar het hoofdtelegraafkantoor om het mobilisatietelegram te verzenden. Niets leek de algemene mobilisatie nu nog in de weg te kunnen staan.

Helaas voor hen hadden de 'samenzweerders' echter buiten de waard gerekend. Want Nikolaas' wankelmoedige aard verloochende zich ook ditmaal niet. 's Avonds om elf uur, toen alles al in gereedheid was gebracht om de telegrammen met de oekaze betreffende de gehele mobilisatie te verzenden, verscheen op het telegraafkantoor namelijk plotseling een kapitein van de Generale Staf, die de verbijs-terde Dobrovolski meedeelde, dat de algemene mobilisatie op bevel van de tsaar kwam te vervallen. Daarbij gaf de tsaar in overweging de gedeeltelijke mobilisatie ten uitvoer te brengen.²⁷ De weg naar vrede leek weer open te liggen! Tot vreugde van ieder die de oorlog met angst in het hart tegemoet zag!

Zo niet voor Sazonov en de zijnen. Waar de ministers en de chef van de Generale Staf eerst met 'grote geestdrift' hadden gereageerd op Nikolaas' besluit om de algemene mobilisatie door te voeren, werden zij nu 'door paniek bevangen', zo onthult Radzinsky.²⁸ 'Ze besloten om de intrekking van de oekaze "een misverstand" te noemen, "een vergissing, die spoedig zou worden gecorrigeerd".' Vooral nog stonden zij echter machteloos en moesten zij zich voor de wil van de tsaar buigen. Zo werd in plaats van de oproep tot algemene mobilisatie rond middernacht het telegram voor de afkondiging van de gedeeltelijke mobilisatie, met 30 juli als eerste dag, verzonden.²⁹

Wat, zo kunnen we vragen, kan de tsaar tot zijn opmerkelijke stap hebben bewogen? Waarom trok hij het mobilisatiebevel zo snel weer in, nog voordat de inkt daarvan bij wijze van spreken was opgedroogd? Wat was er gebeurd?

Later is gebleken, zo schrijft Snijders, dat het veranderde inzicht van de tsaar het gevolg was van het telegram van de Duitse keizer Wilhelm II, dat Nikolaas die dag ontvangen had. Hierdoor werd bij hem weer hoop gewekt op een vreedzame oplossing van het conflict, doordat Wilhelm aangaf gehoor te willen geven aan Nikolaas' verzoek om tussen Rusland en Oostenrijk-Hongarije te bemiddelen.³⁰

De volgende ochtend, donderdag 30 juli, kwamen Sazonov, Janoesjkevitsj en Soechomlinov rond 11 uur 's morgens bijeen om de situatie te bespreken.³¹ Daarbij werd besloten de tsaar over te halen om het 'misverstand' recht te zetten door hem op de gevaren daarvan te wijzen.³²

Zo gezegd, zo gedaan. Janoesjkevitsj nam de telefoon, maar de tsaar antwoordde uiterst stroef en weigerde beslist om op zijn besluit tot herroeping van het mobilisatiebevel terug te komen. Ten slotte verklaarde hij kort en bondig het gesprek af te zullen breken. Net op tijd wist Janoesjkevitsj echter nog mee te delen, dat ook Sazonov ter plekke was en de tsaar verzocht enkele woorden tot hem te mogen spreken. Na enig zwijgen verklaarde de tsaar zich bereid de minister aan te horen. Daarop nam Sazonov de telefoonhoorn en verzocht Nikolaas dringend hem nog die dag te willen ontvangen, teneinde hem gelegenheid te geven zijn visie op de algemene politieke toestand uiteen te zetten. Dit, zo betoogde Sazonov, verdroeg geen uitsstel. Een ogenblik bleef het stil aan de andere kant van de lijn. Toen antwoordde de tsaar Sazonov 's middags om 3 uur te zullen ontvangen, samen met Nikolaas' persoonlijke afgezant aan het hof van de Duitse keizer in Berlijn, graaf Ilja Tatisjtsjev.³³

Rond twee uur 's middags begaf Sazonov zich samen met Tatisjtsjev op weg naar Peterhof. Tijdens het onderhoud met de tsaar legde Sazonov zijn volle gewicht in de schaal en zette hij Nikolaas onder grote druk. Het volk zou het niet begrijpen en het hem, Nikolaas, niet vergeven, zo betoogde hij, als Rusland net als bij de Balkankrises in 1908-1909 en 1912-1913 weer een knieval voor Duitsland zou maken en geen actie zou ondernemen.³⁴ Hij voegde hieraan

toe dat een gedeeltelijke mobilisatie de algemene mobilisatie in gevaar zou brengen en dat als Duitsland tot actie zou overgaan dit rampzalige gevolgen voor Rusland zou hebben. Tenslotte wees hij de tsaar erop, dat als Rusland nu concessies deed, de Duitsers in de toekomst nog meer eisen zouden gaan stellen en dat het nu tijd was om op te treden.³⁵

De tsaar was duidelijk in grote tweestrijd en bleef tegenwerpingen maken. Uiteindelijk kon hij de druk van Sazonov echter niet weerstaan en capituleerde hij: na een lange tijd van stilzwijgen gaf hij uiteindelijk schoorvoetend toestemming de algemene mobilisatie uit te roepen. De teerling was geworpen!³⁶

Een enorme opluchting maakte zich van Sazonov meester.³⁷ Met toestemming van de tsaar belde hij nog vanuit het paleis chef-staf Janoesjkevitsj op en gaf hem telefonisch opdracht de order tot algemene mobilisatie direct uit te voeren.³⁸ 'Nu kun je je telefoon onklaar maken', zo besloot hij het gesprek.³⁹ Daarmee doelde hij op wat Janoesjkevitsj hem nog voor zijn onderhoud met de tsaar had gezegd, namelijk dat hij, Janoesjkevitsj, zodra hij van Sazonov het verlossende bericht uit Peterhof had ontvangen, direct aanvullende orders zou doen uitgaan om de gedeeltelijke mobilisatie door de algemene mobilisatie te vervangen. 'En dan, zo had Janoesjkevitsj daaraan toegevoegd, 'zal ik verdwijnen, mijn telefoon onklaar maken, in één woord alles doen om mij onvindbaar te maken, opdat mij geen tegenbevelen tot hernieuwde opheffing van de algemene mobilisatie meer kunnen bereiken'.⁴⁰

De tactiek werkte, want dit keer werd het bevel niet herroepen: nog diezelfde dag, donderdag 30 juli, enkele minuten na zes uur, terwijl in de zaal van het hoofdtelegraafkantoor een plechtige stilte heerste, begonnen plotsklaps als bij toverslag alle telegrafeermachines tegelijk te ratelen. Het grote uur was daar: de telegrammen betreffende de gehele mobilisatie van het leger en de vloot werden naar de verschillende districten in Rusland verzonden.⁴¹ Nu was er geen weg meer terug: de algemene Europese oorlog was onherroepelijk een feit!

Zo 'belandde Rusland op tragische wijze in datgene wat de meest verschrikkelijke brand in de geschiedenis van de mensheid tot dan toe zou worden'.⁴² Een 'brand' die de wereld onnoemelijk leed zou brengen en vele miljoenen mensenlevens zou eisen. En Rusland bovendien met een verwoestende burgeroorlog en 72 jaar bolsjewistische terreur zou opzadelen.

Onvermijdelijk, zoals veel historici menen?⁴³ Of was er misschien toch ondanks alles een vreedzame oplossing mogelijk geweest, zoals velen hadden gehoopt?! Was de oorlog, ondanks de dwingende kracht van de bondgenootschappen en de militaire scenario's, misschien tóch mensenwerk en geen ijzeren noodzakelijkheid? Anders gezegd: was het misschien tóch mogelijk geweest de gebeurtenissen een andere loop te geven, als de betreffende regeringsleiders, de

russische tsaar voorop, op het beslissende moment anders zouden hebben gehandeld of als er in die roerige julidagen andere mensen aan het roer hadden gestaan? Wie zal het zeggen?! Volgens sommigen was er in héél Rusland maar één persoon, die op dat moment nog een algemene oorlog had kunnen voorkomen: Raspoetin!⁴⁴ Deze was echter ver weg, in een ziekenhuisbed in de siberische stad Tjoemen ...

Minister van Buitenlandse Zaken Sergej Sazonov, de grote initiator van de russische mobilisatie en daarmee ook van het ontbranden van een algemene Europese oorlog

Chef van de Generale Staf Nikolaj Janoesjkevitsj; verleende Sazonov belangrijke hand- en spandiensten en bracht daarmee de oorlog dichterbij

Minister van Oorlog Vladimir Soechomlinov, met schuin achter hem de Chef van de Generale Staf Nikolaj Janoesjkevitsj; hoewel hij zijn eigen aandeel achteraf bagatelliseerde, was Soechomlinov een essentiële figuur in de aanloop naar de russische mobilisatie; zo tekende hij zonder enig protest het mobilisatiebevel

3

'Ik heb de Antichrist gedood!'

Twee weken nadat in Sarajevo de fatale schoten hadden geklonken, werd de wereld wederom door een brute moordaanslag opgeschrikt. Ditmaal was Grigori Raspoetin het mikpunt, de eenvoudige boer die dankzij zijn wonderbaarlijke krachten tot vertrouweling en adviseur van de tsaar en tsarina was opgeklommen. De aanslag was wereldnieuws en verdrong voor even de berichten over de ophanden zijnde oorlog van de voorpagina's.⁴⁵

De aanslag werd gepleegd door Chionia Goeseva, een 33-jarige vrouw uit de stad Tsaritsyn, het huidige Wolgograd. Hier verdiende zij volgens het dagblad *Novoje Vremja* ('De Nieuwe Tijd') als hoedenmaakster de kost.⁴⁶ Het meest opvallende aan haar was haar neus, of liever gezegd de afwezigheid daarvan. Want waar zich bij andere mensen een min of meer welgevormde neus bevindt, daar was bij Chionia Goeseva slechts een onregelmatig gevormd gat te zien, als droevig gevolg van een verwaarloosde syfilis.⁴⁷

Voornemens Raspoetin met een dolk van het leven te beroven was Goeseva haar slachtoffer via de Krim en Sint Petersburg achterna gereisd naar zijn geboorteplaats Pokrovskoje, een klein dorp in Siberië.⁴⁸ Daar aangekomen bleek Raspoetin nog niet gearriveerd, zodat zij een kleine twee weken op hem moest wachten.⁴⁹ Om geen verdenking te wekken deed zij zich voor als bedelares. Aan de boeren in het dorp die haar onderdak verleenden vertelde zij dat zij naar Pokrovskoje was gekomen om Raspoetin, de beroemde starets over wie zij zoveel had gehoord, persoonlijk te ontmoeten.⁵⁰

Ten langen leste werd haar geduld beloond: zaterdag 11 juli 1914 rond acht uur 's avonds kwam Raspoetin samen met zijn twee dochters Maria en Varvara en zijn trouwe huishoudster Doenja met de boot in Pokrovskoje aan.⁵¹

De dag daarop, zondag 12 juli 1914⁵², precies twee weken na de aanslag op aartshertog Franz-Ferdinand in Sarajevo, hoorde Goeseva van de dochter van haar huisbaas, dat Raspoetin in Pokrovskoje was aangekomen en in de kerk was.⁵³ Goeseva talmde niet lang en sloeg direct toe. Haar kans kwam rond drie uur in de middag, toen Raspoetin zijn huis uitkwam om een telegram van de tsarina in ontvangst te nemen. Raspoetin gaf de bode een fooi en ging al lezende zijn huis weer binnen.⁵⁴ Wat hij las was alarmerend: 'Het is een ernstig moment', schreef de tsarina hem, 'er dreigt oorlog'.⁵⁵ Toen hij direct daarop via de tuinpoort de straat weer op ging, met de bedoeling de bode te achterhalen en hem direct zijn antwoord mee te geven, kwam er van de linkerkant een onbekende, in lompen gehulde vrouw op